

Kbh. 1942) Nr. 410). Som Bolin sætter han muligvis også med rette Karl den Stores møntreform i relation til det arabiske system, men når han udtaler: »une conjuncture splendide s'offre aux monnaies d'or musulmanes qui s'implantent comme l'instrument *exclusif* des échanges internationaux«, kan hverken skriftlige kilder eller møntfund støtte hans teori.

Maurice Lombards vigtigste afhandlinger om de her berørte emner trykt i forskellige tidsskrifter er netop blevet genoptrykt i et samlebind »Espaces et reseaux du haut moyen age« (*Le savoir historique*, Mouton 1973).

Kirsten Bendixen

Hans Petersson: Morgongåvoinstitutet i Sverige under tiden fram till omkring 1734 års lag. Rättshistoriskt Bibliotek, utg. av Institut för rättshistorisk forskning, serien I bd. 21, Stockholm, Nordstedtska bokhandl. (distr.), 1973. 512 s.

Morgengaven, mandens gave til hustruen på morgendagen efter brylluppet, var kendt i de ældste germanske retsordninger. Den er vistnok mange steder blevet opfattet som en manden påhvilede pligt, men den var da normalt undergivet regler om størrelse i forhold til mandens formue, således den langobardiske *Quarta*. Endvidere er udviklingen af regler om formuefællesskab og lighedeling på skifte sat i forbindelse med det forhold, at morgengaven med tiden mange steder fik karakter af en frivillig gave. I de tyske middelalderordninger blev sådanne ægteskabskontrakter efterhånden almindelige til forbedring eller ændring af de legale, for kvinder ofte ugunstige, formueordninger. Morgengaven udgjorde en væsentlig del af kvindens »Frauengut«, især dog i adelige slægter, hvor morgengaven kunne omfatte borge, slotte, ja hele landområder. Morgengaven havde formentlig både betydning som en *pretium virginitatis*, og som enkeforsørgelse, men kunne normalt kun oprettholdes i tilfælde af barnløshed; den havde i tyske adelsslægter tillige især betydning ved det såkaldte morganatiske ægteskab, som gav hustruen ret til morgengave, *donatio morganitica*.

Det vil føre for vidt i dette korte rids at forsøge at udrede de spegede tråde imellem den før- og efter-justinianske romerrets regler om *donatio ante* (eller) *propter nuptias*, de germanskretlige fæstengaver, morgengaver og kanoniske gaveregler, selv om de gængse nordiske fremstillinger

om morgengaver nok kunne begrunde en fordybelse i denne problemkreds.¹

Hverken de danske landskabslove eller den senmiddelalderlige rigslivgivning omtaler et morgengaveinstitut, kun Slesvigs gamle stadsret anføres at kende et sådant, hvorimod de svenske landskabslove alle indeholder visse regler herom. Kong Hans' almindelige stadsret for Danmark, der byggede på Kristoffers stadsret for København af 1443, fulgte for de familieretlige reglers vedkommende i høj grad de svenske landslove fra det 14. og 15. århundrede og Magnus Erikssons stadslovs regler, også med hensyn til morgengaven, dennes størrelse og udtagelse i tilfælde af barnløshed.²

Men i Danmark som i Sverige viser især det righoldige diplommateriale mere i detaljer sider af den faktiske retsudvikling fra det 14. århundrede og fremefter. Den hyppige forekomst af morgengavebreve fra det skånske retsområde antages almindeligt som bevis på en stærk indflydelse fra svensk ret, bl. a. som følge af mange blandede dansk-svenske ægteskaber i unionstiden. I det sjællandske og jyske område var morgengaveinstituttet næsten ukendt. Kun i hertugdømmerne, hvor ægteskaber mellem danske og tyske adelsslægter var almindelige, kendes et brevmateriale i større omfang. I de sydlige landområder er en påvirkning fra de tyske retsordninger mærkbar. Morgengaveinstituttet i dansk retsudvikling har i øvrigt ligesom efter de tyske retsordninger især været begrænset til samfundets øverste lag.³ Kilderne til forståelse af morgengaveinstituttet i det 16. århundrede er især at finde i retspraksis.

Stig Iuul antog, at en væsentlig grund til, at morgengaver så godt som ikke forekom i de jyske og sjællandske områder, var at søge i det forhold, at det typiske morgengaveformål, enkeforsørgelsen, kunne opnås på anden vis, og måske især, at den danske formueordning stillede enken forholdsvis gunstigere end den svenske og mange af de tyske ordninger. I svensk ret havde hustruen helt frem til det 19. århundrede i vidt omfang kun ret til $\frac{1}{3}$ af boet på skifte imod mandens $\frac{2}{3}$, bortset fra visse stadsretlige bestemmelser, hvorimod ordningen i Danmark tidligt blev en lighedeling, hvis ægteskabet havde været barnløst.

¹ Stig Iuul, Fællig og Hovedlod, 1940, s. 156 f.; Max Kaser, Das römische Privatrecht II, 1959, s. 135 f.; Heinrich Mitteis (ved H. Lieberich), Deutsche Rechtsgeschichte, 1963, s. 49 og 54; Hermann Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte I, 1962, s. 407, og II, 1966, s. 212; Lizzie Carlsson, Jag giver dig min dotter. Trolovning och Äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia, I, 1965, s. 208–245; se endv. Generalregister til Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt. I, 1971, under stikordet »Morgengabe«, og Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder, XI, under »Morgongåva«.

² Stig Iuul, anf. arb., s. 289 f.

³ Stig Iuul, anf. arb., s. 219.

Det var først i løbet af det 16. århundrede, at dansk adel for alvor begyndte at gøre brug af morgengaveinstituttet, hvadenten den voksende interesse nu skyldtes ønsket om at sikre enken en forsørgelse eller var båret af et ønske om at komme udenom slægtskrav på jorden. Blandt andre årsager er der blevet peget på betydningen af det lutherske syn på ægteskabet. Ud fra en mere verdslig anskuelse kan man måske hævde, at morgengaven med et moderne udtryk kom til at fungere som et statussymbol. Men morgengaverne antog efterhånden så voldsomme dimensioner, at de blev ruinerende for mange slægter. En forordning af 1577 begrænsede morgengavernes størrelse til 2000 daler uden arvingernes samtykke. Morgengaveinstituttet mistede herefter en del af sin tiltrækning, måske virkede det i samme retning, at det enkeforsørgende formål kunne opnås ved anden bebrevelse eller ad testamentarisk vej. I hvert fald begyndte morgengaver at gå tilbage i antal, og det 17. århundrede kender kun få eksempler. Selv om morgengaver også forekom blandt de ikke adelige stænder, blev det mere almindeligt, at disse benyttede sig af fæstensgaver, mens morgengaven opfattedes som et adeligt privilegium.⁴

Det er almindeligt antaget, at de i Danmark udviklede regler om morgengaver i det væsentlige skulle være importeret fra svensk ret, hvorfor dansk retshistorie allerede af den grund bør følge svensk forskning på dette område med en vis interesse. Det fortjenstfulde *Institut för Rätthistorisk Forskning*, grundlagt af Gustav og Carin Olin, har udsendt Hans Peterssons værk, *Morgengåvoinstitutet i Sverige under tiden fram till omkring 1734 års lag*, der indbragte sin forfatter den filosofiske doktorgrad ved Lunds universitet i 1973. Retsudviklingen i Sverige fra morgengaver og frem til ægtepagterne, således som den er gengivet hos Hans Petersson, byggede oprindeligt på regler i landskabslovene, Tälgestadgan fra 1345, Bjarkörätten, landslovene og Magnus Erikssons stadslov. Efter en del forgæves lovgivningsforsøg i slutningen af det 16. århundrede lykkedes det i første halvdel af det 17. århundrede at få vedtaget enkelte regler, som betød en indskrænkning af hidtidig retspraksis.

Men eet er, hvad retsbøger og lovregler var tænkt at skulle regulere, noget helt andet, om retspraksis fulgte disse normer. Hans Petersson bruger stærke ord til at karakterisere retsudviklingen: Hverken adelige eller uadelige har efterkommet lovgivningens regler om morgengavernes størrelse. Love og retsanvendelse var i denne relation uden indbyrdes sammenhæng. Adelen skulle i næsten 300 år og de ufrie i næsten 400 år have negligeret landslovene. Når han tilføjer, at udviklingen medførte, at lovgivningen måtte indpasse sig efter virkeligheden, kan jeg ikke følge hans

⁴ Stig Juul, *anf. arb.*, s. 262 ff.

retspolitiske forargelse. Megen lovgivning havde også i det 16. og 17. århundrede karakter af kodifikation af sædvaneret.

Hans Petersson anfører, at kunne have været meget interessant at tegne et billede af de svenske morgengaveregler imod en europæisk baggrund og derved få lejlighed til at iagttage ligheder, uligheder, påvirkninger, strømninger osv., men han foretrækker at koncentrere sig om det svenske materiale alene, trykt som utrykt, hentet frem fra arkiver og biblioteker. Han ønsker at foretage en dybdegravning af det svenske retskildemateriale og vil ikke tage hensyn til de familieretlige sider af den europæiske retsudvikling, hvoraf også det svenske morgengaveinstitut er en integrerende del.

Det er hverken min agt her at dadle forfatteren for den valgte afgrænsning eller at forsøge en komplettering af hans fremstilling. Men en mindre stringent overholdelse af denne afgrænsning kunne have beriget undersøgelsen med nogle aspekter af almeneuropæisk eller nordisk interesse, hvilket forfatteren selv afslører, hvor han gennemgår de gængse begrundelser for morgengavens givelse, så som *pretium virginitatis*-tanken og de økonomiske, især forsørgelsesmæssige hensyn. Her tør han alligevel gå til fremmed ret og henter argumenter såvel fra ældre germansk som normannisk og angelsaxisk ret.⁵ Senerehen svigter modet ham i så henseende.

Om et af de områder, som grænser op til de gamle danske, nemlig Varend, refererer forfatteren en i nyere svensk forskning påvist spændende sammenhæng imellem forekomsten af regler om lighedeling ved skifte og manglende pligt til at give morgengaver, modsat den i de øvrige svenske områder fremherskende skævdeling ved skifte og pligt til at give morgengave. Hans Petersson vender sig imidlertid, og som det synes mig med urette, imod en del af denne forskning. Havde han dels skelet lidt til dansk ægteskabsret om formueforholdet mellem ægtefæller og dels vurderet de värendske regler om morgengaver ud fra synsvinklen: frivillige eller lovpåbudte gaver, kunne det meget korte afsnit have vundet i informativ værdi.

Utilfredsheden omkring morgengavernes størrelse var voksende i slutningen af det 16. og første halvdel af det 17. århundrede. Under uheldige omstændigheder kunne hele formuer vandre fra mandens til kvindens slægt. Tilmed var dødeligheden blandt adelsmænd høj i denne periode på grund af de mange krige, hvortil kom kronens tab, fordi adelige enker, som selv bestyrede deres godser, var befriet for de disse ellers normalt påhvilende militære tjenester og byrder.

Uanset disse forholds særlige betydning for lokal svensk ret, som i mange detaljer er inkomparable med den samtidige danske adelslovgiv-

⁵ Jf. Gösta Aqvist, *Inheritance and Gifts in Medieval Laws, Scandinavian Studies in Law* 1972, s. 56 f.

ning, kan det på den anden side ikke være uden interesse at fremhæve, at Danmark havde problemer af omtrent tilsvarende størrelsesorden i det 16. århundrede, og at man allerede ved reces af 18.10.1577 om morgengaver blandt adelen indførte nogle bestemmelser, som på længere sigt fik den tilsigtede virkning. Det fremgår af dennes fortale, at Frederik den Anden sammen med rigsrådet havde erfaret om: »dend store misbrug som nu begifver sig her udi rigit med morgengafve eblant addellen, at naar en god mand trolofver sig en høstru, bebefver hand bort udi de otte, ti eller tolf tusinde daller eller fast mere, undertiden forskrifver alt sit gods eller nogen visse antal lester korn uden hans arfvingers bevillinge och sambtøcke«.

Det var ikke blot de rige, men også de fattige, der tilsidesatte hensynet til arvingerne ved at påføre dem en sådan gæld efter giverens død. Det bestemtes derfor, at morgengaven ikke måtte overstige 2000 daler, bortset fra morgengaver, som var givet forud for recessen. De skulle stå ved magt.

Under drøftelserne på Riddarhuset i Stockholm i 1642 var der stemning for at tillægge grever og friherrer større gavekompetence end den øvrige adel. Drosten Per Brahe forelagde dette synspunkt for rigsrådet, idet han i øvrigt angav, at en ligestilling med hensyn til morgengavens størrelse stred imod andre landes normer. Hans Petersson har desværre ikke følt sig kaldet til en nærmere undersøgelse af Brahes postulat, skønt rigsrådet ikke kan have været ufølsom over for et argument af dette indhold, når 1644-forordningen faktisk kom til at rumme større frihed for den højeste adel. Måske interesserede rigsrådet sig mere for fremmed ret, end Hans Petersson gør.

Det, som må vække den største interesse ved denne undersøgelse af det svenske morgengaveinstitut, er mindre det overvældende kildemateriale, især bestående af breve, som dels er samlet i en omfattende kronologisk kasuistik fra 1360–1644 på henved 100 sider af tvivlsom praktisk nytte, men mere den sammenbidte konsekvens i udnyttelsen af materialet til styrkelse af arbejdets hovedtese: at lovgivningens bestemmelser om morgengavers maksimering ikke er blevet efterlevet. Det var ikke blot brevudgiverne uden judiciel baggrund, der efter forfatteren skulle have opfattet det som fuldt legitimt at tilsidesætte landslovens bestemmelser; også retsvæsenets repræsentanter, der optrådte som sigillanter, vidner, edsmænd osv., stod som garant for iagttagelsen af formalia. Han nævner herredshøvding, lagmand, marsken, drosten, ja endog rigsrådet, kongen selv og dronningen, og, hvad der skulle være endnu mere oprørende, ærkebiskop, bisper og lavere gejstlige. Konklusionen anfører derfor, at en sædvane i modstrid med »gældende« ret skulle have udviklet sig og opnået almindelig accept (s. 73 f.).

Men et er, hvad de »judicielle« repræsentanter mener som underskri-

vere etc., et andet, hvorledes de dømte, når det kom til retssag. Her lader undersøgelsen noget tilbage at ønske. Brevmaterialet synes generelt tillagt større decisiv betydning for resultaterne end retspraksis. Det fremdragne og anvendte domsmateriale er følgelig af mere beskedent omfang end brev materialet og omfatter i det væsentlige kun hovrättsdomme, især fra *Svea Hovrätt* mellem 1614 og 1734. Dog er enkelte domme fra 1400- og 1500-tallet især afsagt af de højeste domstole, herunder rigsråd og K.Mt. medtaget. Man kan beklage, at underretsmaterialet ikke har vakt forfatterens interesse, eftersom det står ham klart, at hans konklusion muligvis kunne være blevet modereret ved de i underretterne forekommende variationer (s. 209).

Retspraksis indgår i undersøgelsen dels ud fra den synsvinkel, om morgengaven var blevet opfattet som en frivillig eller lovbestemt gave i landslovene og stadsloven, og dels til belysning af de problemer, der måtte opstå, hvor morgengaver og den såkaldte forbedring var aftalt i løsøreværdier, samt i forbindelse med en undersøgelse af problemet, om kreditorer har fortrin for hustruens morgengavekrav på skifte ved ægtemandens død eller konkurs.

Det inddragne domsmateriale viser, at hovrätts- og revisionsdomme såvel før som efter 1644 uden videre har accepteret overskridelser af landslovenes maximumsgrænser både af adelige og ufrie. En af hovrätterne skulle endog have konstateret, at loven ikke længere var i brug, men at enhver kunne give efter lyst og evne. Retspraksis tillagde heller ikke overholdelsen af formalia betydning. I øvrigt var det hovrätternes grundsynspunkt, at såvel lands- som stadsloven påførte manden en pligt til at aftale en morgengave. Et enkelt metodisk indslag kan vække undren. Ved gennemgangen af lov- og brevstoffet bestræber Hans Petersson sig på under klar hensyntagen til systematikken i øvrigt at behandle sit kilde materiale i kronologisk rækkefølge, eftersom det jo er hans ærinde at vise et udviklingsforløb. Men ved gennemgangen af domsmaterialet forlader han kronologien og behandler nyere tid før middelalderen.

Efter 1443 kommer en »strid ström av diplom i vilka överträdelse av den skrivna lagen sker«, hævder forfatteren side 79. Men hvad vil det egentlig sige, at lovgivningens bestemmelser om morgengaver på en række punkter ikke er blevet efterlevet? Det er et fundamentalt problem, nemlig om rettens gyldighed. Hvad var det for en ret, som var gældende med hensyn til morgengaver? For den største del af den behandlede periode bestod det formelle retsgrundlag af Magnus Erikssons landslov, Kristoffers landslov og Magnus Erikssons Stadslov. KrLL skulle for tiden efter 1442 erstatte MELL. Men det gik kun langsomt. KrLL slog først igennem efter midten af 1500-tallet. Men det skulle efter forfatteren i det aktuelle tilfælde savne betydning, hvilke af de to landslove, som var gældende, eftersom de deri indeholdte regler om morgengaver var om-

trent identiske. Såvidt så godt. Når det senere anføres (s. 84), at bestemmelserne i MELL ikke kunne drives igennem trods gentagelsen i KrLL og i Tälgestagan, d. v. s., at ingen af de pågældende landslove øjensynligt blev gældende i denne relation, forekommer den første udtalelse lovlig frimodig. Det er måske muligt at rokke lidt ved det smukke bygningsværk. Som flere gange nævnt, synes det at være Hans Peterssons hovedtese vedrørende morgengaveinstituttet i svensk ret, at retspraksis har været udtryk for en »lovlig« omgåelse af lovgrundlaget (s. 90 f.), og som ovenfor omtalt, at en sædvane i modstrid med gældende ret havde opnået almindelig accept. Det står i forlængelse heraf, når han da må spørge, hvad årsagerne til denne omgåelse kan være. Blandt årsagerne nævner han forhold som en mulig (ubeviselig) vane skabt allerede under landskabslovene, psykologiske forhold som pres fra kvindens slægtninge, eller forfængelighed, stolthed, omsorg etc. Endelig skulle nedskæringen af morgengavernes størrelse i MELL være urealistiske, hvortil kom rets-usikkerheden m.h.t. hvilke landslove, som egentlig »gjaldt« (s. 84 f.).

I diskussionen om forholdet imellem morgengaven og den såkaldte forbedring, »tilgjæf«, vælger forfatteren en argumentation over for tidligere doktrin, som han efter min opfattelse burde have gjort mere generelt brug af. Han siger her, at en sædvane støttet af såvel lagmænd, herredshøvdinge som den adelige og verdslige overklasse er blevet skabt. En sædvane, som indebærer overskridelserne af maximeringen. Det forekommer mig støttet af forfatterens eget materiale som mere hensigtsmæssigt at søge morgengaveinstituttets historiske grundlag i de retssædvaner, som var »gældende«, som blev efterlevet, og som derfor ikke kan betegnes som ulovlige eller som omgåelse eller lign., samt at opfatte de skrevne senmiddelalderlige love som enten aldrig trådt i kraft i denne relation eller dog som bortfaldet ved *desvetudo*. Som retskilde betragtet havde retssædvanen ikke mindst i senmiddelalderen en lige så høj trinværdi som den skrevne ret. Det tilhører en nyere tid med en centraliseret statsmagt, som er istand til at gennemtvinge de autoriserede lovregler, at betragte skreven ret som trinfølge højere end den uskrevne sædvaneret. Både rigsråd og hovrätten gav i øvrigt udtryk for sædvanens lovskraft, *consuetudo vim legis*, ligesom hovrätten tillige gav udtryk for, at loven ikke længere var i brug.

For mig at se er det fundamentale problem ikke, hvorlænge og i hvilket omfang nogle regler måtte være blevet overtrådt, men om disse regler nogensinde har opnået gyldighed, og hvis de har, om de da er blevet ændret ved modstående sædvaneret. En »sædvane i modstrid med gældende ret« kan der i det højeste kun have været tale om i et meget kort udsnit af den undersøgte periode; men en sådan synes netop ikke dokumenteret i undersøgelsen. Der er ikke tale om, at hele det svenske folk har været lovbrydere i 300–400 år, tværtimod har man holdt fast ved gamle ned-

arvede retsforestillinger og holdt stand imod kongernes lovgivningspolitik.

De her fremførte indvendinger kan dog ikke overskygge de mange fortrinlige sider ved denne vel til dato mest omfattende gennemgang af morgengaveinstituttet i svensk retshistorie. Det er en fornøjelse at følge Hans Peterssons opsporing og aflivning af mange nedarvede doktrinære myter.

Inger Dübeck

Leif Szomlajski: Yngre Sjællandske Krønike. Baggrund, tilblivelse og værdi. Odense University Studies in History and Social Sciences, Vol. 10. Odense University Press 1973. 118 s. 40 kr. + moms.

Yngre sjællandske Krønike er et vigtigt uløst problem i vor middelalderlige historiografi. Uløst, men rigtignok ikke ubearbejdet. Flittig gransken ved de mest kyndige på området har dog foreløbig ikke kunnet forklare, hvorledes denne tekst er blevet til, hvor den stammer fra eller hvilken tiltro der kan fæstes til dens meddelelser når disse ikke kan bekræftes eller sandsynliggøres ad anden vej. Krøniken er en fyldig skildring af nogle afgørende og omskiftelige årtier i dansk historie, tiden fra 1308 til 1363, og den bærer i hvert fald for den sidste halvdel af denne periode et umiskendeligt præg af indsigt.

Den foreliggende undersøgelse behandler kun flygtigt overleveringen. Et kapitel der bærer denne titel, er kun blevet på to – nødvendigvis rent refererende – sider og dog er det i overleveringen forfatteren tager sit udgangspunkt. Det er ikke vanskeligt at følge ham i aksept af Anne K. G. Kristensens tese (Danmarks ældste Annalistik, 1969, s. 17 ff.) at det tabte manuskript F 42 i det gamle universitetsbibliotek var forlæg både for Arne Magnussens førsteudgave af den ældre sjællandske krønike til 1307 (1695) og for alle bevarede manuskripter af den og dens fortsættelse. Gertz havde ikke taget hensyn til F 42 og Ellen Jørgensen havde tøvet med at tillægge det funktion af forlæg for udgaven af 1695 fordi denne (i modsætning til hvad der vidstes om F 42) standsede ved 1307. Anne K. G. Kristensen viser at denne betænkelighed ikke kan være afgørende og hun støtter sig her til Harald Ilsøes undersøgelse af historiografernes håndskrifers tratering (dette tidsskrift 12. r. I 1965) hvoraf det fremgår at en bearbejdelse af den ældre sjællandske krønike med bortskæring navnlig af gejstligt stof som findes i *Codex Holmiensis K 3* og som tidligere ansås for at hidrøre fra den middelalderlige forfatter til den yngre sjællandske krønike – at den bearbejdelse skyldes en 16. århundredes kompilator der har udarbejdet den pågældende del af denne såkaldt Huitfeldt-Pufen-dorfske codex. Det var sammenligningen af Ældre sjællandske Krønikes hovedtekst med den beskårne tekst i *Cod. Holm. K 3* der lå bag forestil-